

KROUŽKOVATEL

Zpravodaj Společnosti spolupracovníků Kroužkovací stanice NM

31

květen
2021

Foto: Ivan Mikšík

V posledních 12 měsících se většina našich pracovních i mimopracovních aktivit obrátila doslova vzhůru nohama. Covidová pandemie výrazně omezila každodenní život a znemožnila pořádání naprosté většiny tradičních společenských, kulturních i sportovních akcí.

Omezení se pochopitelně nevyhnula ani naší činnosti. Loni ani letos se nekonal jarní kurz pro začínající kroužkovatele a po 37 letech jsme se nesešli ani na tradičním podzimním aktivu. Samotná terénní práce ale naštěstí byla ovlivněna pouze minimálně. Proběhly nejen kroužkovací projekty jako je CES a RAS, ale uskutečnily se i letní a podzimní odchytové akce. I počty ptáků

okroužkovaných v roce 2020 ukazují, že k žádnému viditelnému útlumu naší činnosti nedošlo. Můžeme tak konstatovat, že české a moravské kroužkování úspěšně překonalo další výrazný otřes, stejně jako přežilo katastrofální období 2. světové války a společenské změny v letech 1948, 1968 a 1989. Současný stav (konec dubna 2021) slibuje, že i letos proběhnou terénní aktivity bez problémů a omezení. Věřím, že v listopadu se opět v hojném počtu sejdem na kroužkovacím aktivu v Kostelci nad Černými lesy.

Přeji vám všem úspěšnou letošní sezónu a především pevné zdraví!

Jaroslav Cepák

Projekt CES v České republice v roce 2020

Miroslav Jelínek | mir.jelinek@email.cz

Zdá se to být neuvěřitelné, ale v roce 2020 proběhl, i přes dílčí komplikace, již 17. ročník projektu CES. Že se nejedná o činnost zbytečnou, ukazují práce, které vyhodnocují naše data a byly v minulém roce otištěny v prestižních vědeckých časopisech (viz článek CES přináší výsledky. Opravdu!). Ukazuje to na důležitost projektu CES i na to, jak jedinečná data kroužkovatelé získávají.

V roce 2020 bylo chytáno na stejných lokalitách jako v letech 2018 a 2019. V loňském roce byly zkušební zahájeny odchytů na dvou nových lokalitách. Jedná se o křovinné porosty u Náměště nad Oslavou (okr. TR) a rybník Dubák na Liberecku. Celkem tedy bylo v roce 2020 obsazeno 28 odchytových stanovišť. Zastoupení jednotlivých biotopů na

lokalitách CES zůstává v posledních letech přibližně stejné. Převažují mokřady a podmačené biotopy (rákosiny, podmačené keře a vrbiny – 60 %) a 40 % tvoří tzv. suchá stanoviště (suché keře, případně vzrostlejší stromy a sady). Výrazněji se nemění ani průměrná délka natažených sítí, když v roce 2020 činil průměr na lokalitu 105 metrů sítí (na jednotlivých stanovištích 70–168 m).

Podle předběžných výsledků bylo v rámci projektu chyceno v loňském roce 88 druhů ptáků v počtu 9268 ex. Ze zajímavějších druhů můžeme zmínit bukáčka malého (celkem 5 ex. – 3 ex. Karvinské ryb., KA, po 1 ex. mokřad Krumvíř, BV a Žehuňský ryb., KO), vodouše kroupnatého (1 ex. ryb. Ovčín, ST), hrdličku divokou (1 ex. Náměšť nad Oslavou, TR), vlhu pestrou (1 ex. mokřad Krumvíř, BV), pěnice vlašskou (celkem 19 ex. – 12 ex.

střelnice Kolvín, RO, 6 ex. Chouč, TP a 1 ex. ryb. Senetín, KH), rákosníka tamaryškového (1 ex. Žehuňský ryb., KO), hýla rudého (1 samec Žehuňský rybník, KO) či žluvu hajní (1 ex. ryb. Řežabice, PI).

Projekt CES má dlouhodobý charakter a patří mezi priority Kroužkovací stanice, Společnosti spolupracovníků Kroužkovací stanice a Euringu. Důležité je především při chytání v rámci CESu vytrvat a provádět akci na stejném místě minimálně pět let po sobě. Noví spolupracovníci jsou vždy vítáni. Pro akci CES je za určitých podmínek vhodná každá lokalita (bez ohledu na biotop), kde lze během jedné hnízdní sezóny chytit minimálně 100–150 ptáků nebo lokalita s početným výskytem málo chytaného druhu (typicky např. hýl rudý, pěnice vlašská, sýkora uhelníček, sýkora parukářka apod.).

Tab.1 Přehled lokalit projektu CES v ČR v roce 2020.

kód	lokalita, okres	začátek akce	sítě (m)	kroužkovatelé
6	Čekanice, ryb. Ovčín, ST	2004	82	Louda P.
7	rybník Řežabinec, PI	2004	78	Šebestian J.
12	rybník Velký Košíř, SY	2004	140	Urbánek L.
14	rybník Baroch, PA	2004	104	Česák J.
18	Hleďsebe, ME	2004	84	Novotný K., Svoboda I.
20	Záhlinice, KM	2005*)	146	Sitko J., Chytil J.
22	Lhotka, ME	2005	79	Svoboda I., Novotný K.
23	Choteč, PZ	2007	168	Novák F., Hejzlar J.
24	Chouč, TP	2007	124	Vaník J., Boháč O.
26	rybník Zbožňov, KH	2008	71	Kavka M., Křivský J.
27	Dubové Mlýny, CB	2010	91	Chaloupka M.
30	Velký Tisý, JH	2009	114	Cepák J., Klvaňa P.
34	Novozámecký ryb. II, CL	2011	132	Lumpe P., Ticháčková M., Pudil P.
35	Žehuňský ryb. II, KO **)	2012	98	Jelínek M.
37	Průhonice, PH	2012	144	Štancí V., Brožová M., Nová L.
38	Bohdanečský ryb. III, PA	2012	70	Bárta F., Horák J.
40	ryb. Labuť, ST	2013	84	Louda P.
41	Zeměchy II, ME	2013	120	Novák F.
42	Střelnice Kolvín, RO	2014	150	Homolka P.
43	Mokřiny U Vomáček, CB	2014	133	Nácar D., Nácarová J.,
44	Desná, SY	2015	78	Jelínek V., Buben F., Klejch V.
45	Obora Libeň, RA	2016	95	Cerva L., Smola M., Novák F., Hovorka L., Rosmus J.
46	Krumvíř, BV	2017	72	Adámková Kotasová M.
47	Opočno, RK	2017	71	Hlaváček J.
49	Draháňská rokle, AA	2018	114	Smrček M., Fröhlich I.
50	rybník Větrov, KA	2018	121	Haluzík M.
51	Náměšť n. Osl., TR	2020	72	Kauzál O., Kauzálková T.
52	ryb. Dubák, LI	2020	100	Pudil M.

*) V roce 2010 odchyt přerušen

CES přináší výsledky. Opravdu!

Jaroslav Cepák & Miroslav Jelínek

CES se může jevit jako příklad na první pohled nevděčné akce. Metodicky sice poměrně jednoduchý, ale fyzicky a především pak časově značně náročný. Přece jen – opakovat devět odchytů po dekádách od začátku května do konce července znamená souboj s vlastními časovými možnostmi a počasím. Počty ptáků odchycených při CESu (hlavně při prvních kontrolách) nebývají vysoké a ani vzácnými druhy se sítě zrovna neprohýbají. Rozhodně nic, co by stálo za příspěvek na sociálních sítích nebo SMS kolegům.

Je tedy opravdu velkým úspěchem, že přes všechny výše uvedené obtíže si CES našel stabilní místo mezi našimi ptačími monitorovacími projekty a stal se bez nadsázky výkladní skříní českého kroužkování. Důkazem toho je každoroční počet akcí pohybující se kolem 30 a více než 50 aktivních spolupracovníků.

Klimatické změny a ptačí populace

Dlouhodobost a standardní metodika jsou obrovskou devizou CESu, díky čemuž lze porovnat populační trendy

a parametry mezi jednotlivými státy napříč Evropou. Populační trendy lze sice získat i dalšími monitorovacími projekty (u nás JPSP a LSD), ale pouze CES umožňuje zjistit faktory, které je ovlivňují – produktivitu a přežívání jedinců jednotlivých druhů. V uplynulém roce byly publikovány hned dvě práce využívající naše data v národním i evropském měřítku. První z nich (Telenský a kol. 2020) je práce českých autorů. Práce studuje vliv klimatických faktorů na hnízdišti i zimovišti na produktivitu a přežívání u dospělých jedinců dálkových migrantů. Do analýzy byla zařazena data z let 2004–2014 a vybráno osm druhů zimujících v subsaharské Africe. Jednalo se o čtyři druhy rákosníků (r. velkého, obecného, zpěvného a proužkovaného), tři druhy pěnic (p. hnědokřídla, pokřovní a slavíkovou) a budníčka většího. Předchozí studie prokázaly, že zvyšující se jarní teplota na hnízdišti může produktivitu (počet mláďat) ovlivňovat pozitivně, neboť teplejší jaro znamená vyšší potravní nabídku (více hmyzu). Teplejší jaro s proměnlivou teplotou ale zároveň mohou znamenat i rozkolísanost potravní nabídky (např. početnost některých druhů hmyzu může gradovat dříve, než se vylihnou mláďata), což může naopak vést k nižší produktivitě hnízdění. Množství srážek na zimovištích je často udáváno jako hlavní faktor pozitivně ovlivňující přežívání dospělců na zimovišti (a tím i produktivitu na hnízdištích

v následujícím roce). Co tedy data z CESu ukazují? Výsledky potvrzují negativní vliv teplejších jaro a rozkolísanosti potravní nabídky na naše dálkové migranty. Vlhčí počasí v oblasti zimovišť sice opravdu vedlo k vyššímu přežívání dospělých ptáků, ale to se následně nepromítlo do vyšší produktivity u nás. Naše data tak potvrzují neradostný předpoklad, že klimatické změny mohou výrazně snížit produktivitu našich dálkových migrantů, kteří nejsou schopni sladit načasování hnízdění s rozkolísanou potravní nabídkou.

Ochrana druhů v celoevropském měřítku

Díky tomu, že CES probíhá na stovkách míst v rámci celého kontinentu, lze využít česká CESová data i v evropském měřítku. Autoři druhé publikované práce (Morrison a kol. 2021) si na základě předchozích výzkumů všimli, že ve skupině dálkových migrantů ubývají především druhy zimující ve vlhkých savanách a lesích, ale již méně druhy trávící zimu v sušším pásmu Sahelu. Rozhodli se proto pro robustní studii porovnávající populační trendy, produktivitu a míru přežívání u 80 stálých i tažných druhů v rámci celé Evropy za využití dat z PanEuropean Common Bird Monitoring Scheme (PECBMS) a CESu z téměř 20 zemí. Cílem bylo nejen zjistit, zda a jak se tyto parametry napříč druhy a evropskými státy liší, ale i zda je možné navrhnout opatření ke

zlepšení současného stavu. Výsledky ukazují, že populační trendy stálých ptáků i migrantů spolu korelují, tj. existují místa „dobrá“, kde se daří stálým ptákům i migrantům, a naopak místa „špatná“, kde obě tyto skupiny ubývají. Podobně je to i s produktivitou – také v případě tohoto parametru byla identifikována místa dobrá, kde je mláďat trvale hodně, a špatná, kde je jich naopak málo. Naopak u přežívání nebyla korelace nalezena. Řešením by bylo přijmout ochranná opatření, která by vedla ke zvýšení počtu „dobrých“ míst. Z toho by profitovaly nejen populace ubývajících migrantů, ale i druhy stálé.

Obě uvedené práce ukazují, že CESová data jsou opravdu cenná a unikátní. Naše zapojení do celoevropského monitoringu je nejen vynikající reklamou naší činnosti, ale i důležitým příspěvkem k poznání a ochraně běžných druhů ptáků. Všem, kdo se do CESu zapojili, proto patří obrovský dík!

Literatura:

TELENSKÝ T., KLVAŇA P., JELÍNEK M., CEPÁK J. a REIF J. 2020: The influence of climate variability on demographic rates of avian Afro-paleartic migrants. *Scientific Reports* 10:17592 <https://doi.org/10.1038/s41598-020-74658-w>
MORRISON et al. 2021: Covariation in population trends and demography reveals targets for conservation action. *Proc. R. Soc. B* 20202955. <https://doi.org/10.1098/rspb.2020.2955>

Tucet let s projektem RAS

Zdeněk Valeš | zetval@volny.cz

I přes jisté komplikace, které v loňském roce přinesla různá omezení způsobená pandemií COVID-19, se většina z nás podařilo pokračovat ve svých projektech. Loňská sezóna byla již dvanáctá a za tu dobu patří RAS stabilně mezi monitorovací programy, které se zabývají sledováním trendů ptačích populací. Metodika projektu sleduje meziroční přežívání dospělých jedinců vybraných druhů ptáků a pomáhá určit vlivy podmínek zimování a migrace na změny v populacích jednotlivých druhů.

V minulém roce se podařilo získat data od 50 kroužkovatelů, kteří se věnovali 22 ptačím druhům v 53 projektech. Nově bylo okroužkováno 2199 dospělých jedinců a zároveň zkontrolováno 986 retrapů. Na pomyslném prvním místě v počtu projektů u jednoho druhu stále vede vlaštovka obecná. I když dva projekty byly u tohoto druhu ukončeny z důvodu

nedostupnosti lokality, dva nové přibýly a celkový počet projektů zůstává na devíti. Stabilním počtem pěti projektů je zastoupen šoupálek dlouhoprstý. Je skvělé, že Martina Hanzlíková se tomuto druhu věnuje již desátým rokem. Předchozí roky byla vysokým počtem projektů zastoupena i břehule říční. V roce 2020 však proběhly pouze dva projekty. Dlouhodobě se jim věnuje skupina okolo Jaroslava Veselého z CHKO Český Kras v pískovně u Litně a Jožka Chytil na meandrech řeky Bečvy u Oseka. Pokles počtu projektů z někdejších devíti aktivních na dva byl vždy způsoben ztrátou atraktivity lokality pro břehule.

Celkově loni nepokračovalo nebo bylo přerušeno osm projektů. Svou dlouholetou aktivitu u budníčka lesního uzavřel Jaroslav Kubíček, který se loni nově zaměřil na datla černého, u něž zaregistroval nový projekt RAS.

Do projektu RAS lze zařadit odchytů u téměř každého ptačího druhu, kdy se kroužkovateli

nebo skupině kroužkovatelů podaří odchytit minimálně 40–50 dospělých jedinců vybraného druhu za sezónu na určité lokalitě. Lze chytat i více druhů najednou. U druhů s nižší hustotou hnízdění lze spojit síly více kroužkovatelů a pokusit se chytat určený druh na více lokalitách a dosáhnout tak v součtu dostatečných počtů odchycených dospělců.

Projekt RAS má dlouhodobý charakter a patří mezi prioritní programy Kroužkovací stanice. Data získaná z pravidelných odchytů při stabilním kroužkovacím úsilí pak mohou sloužit k posouzení vnějších vlivů na meziroční přežívání. Vynikajícím příkladem je článek uveřejněný v ornitologického časopise Sylvia, který se věnuje vlivu dubnových teplot na přežívání samců u slavíka modráčka a který je založen na datech Martyiny Hanzlíkové (Procházka a kol. 2020).

Věřím, že současná omezení nebudou mít vliv na kroužkovací úsilí kroužkovatelů

zapojených do projektu RAS a se zvyšujícím počtem projektů se nám bude dařit prezentovat další a další výsledky přežívání u sledovaných druhů. Děkuji všem aktivním kroužkovatelům a přeji si, aby vytrvali i v dalších letech. 🐦

Literatura:

PROCHÁZKA P., HANZLÍKOVÁ M., VALEŠ Z. a KLVAŇA P. 2020: Meziroční přežívání samců slavíka modráčka střeoevropského (*Luscinia svecica cyaneula*) na výsypce Pokrok u Duchcova. *Sylvia* 56: 25–37.

Tab. 1: Přehled počtu projektů a kvality dat.

Druh	Okroužkováno/kontrolováno	Počet projektů	Projekt číslo	
<i>břehule říční</i>	329/125	2	4: Liteň (BE),	111: Osek (PR)
<i>budníček lesní</i>	58/1	1	76: Kamenice (Těptín) (PH),	
<i>budníček menší</i>	60/7	3	86: Soběšice (BM),	95: Řevnice (PZ),
			103: Červený Kostelec (NA)	
<i>datel černý</i>	17/8	1	115: Praha (A)	
<i>jiříčka obecná</i>	323/192	4	70: Prosečné (TU),	75: Chotovice (SY)
			79: Uh. Ostroh (UH),	98: Hluk (UH)
<i>králíček ohnivý</i>	183/11	4	40: Sobotín (SU),	48: Luby u Klatov (KT),
			72: Světice (PH),	88: Útěchov-Soběšice (BM)
<i>krutihlav obecný</i>	197/85	4	14: Bílinsko (TP),	17: Chrást-Bříství (NB),
			80: Chabařovicko,	96: Milovice (NB)
<i>labuť velká</i>	17/53	1	112: SZ Čechy	
<i>lejsek bělokřký</i>	35/110	1	11: VV Dědice (PV)	
<i>rákosník obecný</i>	8/12	1	83: Řevnice (PZ)	
<i>rákosník proužkovaný</i>	54/5	1	46: Dívčice (CB)	
<i>rákosník velký</i>	131/56	2	1: Mutěnické r. (HO),	38: výsypka Pokrok (TP)
<i>rákosník zpěvný</i>	120/8	3	64: halda Buštěhrad (KL),	93: Modřany (A),
			105: Litomyšlsko (SY)	
<i>skorec vodní</i>	0/8	1	92: Litomyšl (SY)	
<i>slavík modráček</i>	92/48	3	61: Bílinsko (TP),	84: Radovesice (TP),
			90: NPR Sos (CH)	
<i>strnad rákosní</i>	53/20	1	97: výsypka Pokrok (TP)	
<i>sýkora uhelníček</i>	51/12	3	67: Sobotín (SU),	69: Luby u Klatov (KT),
			73: Světice (PH)	
<i>šoupálek dlouhoprstý</i>	67/50	5	33: Duchcov (TP),	47: Modřany (A),
			77: Sobotín (SU),	87: Soběšice (BM),
			101: Útěchov-Soběšice (BI)	
<i>vlaštovka obecná</i>	359/166	9 (-2+2)	30: Vidlatá Seč (SY),	31: Chotovice (SY),
			85: Netluky (A),	102: Malé Zboží (NB),
			106: Tehov (PH),	107: Bohnice (A),
			109: Xaverov (A),	113: Brzina (PB),
			114: Hradištko (PZ)	
<i>vrabec domácí</i>	10/3	1	12: Dobruška (RK)	
<i>vrabec polní</i>	6/2	1	89: Hrušovany u Brna (BI)	
<i>zvonek zelený</i>	29/4	1	100: Blatná (ST)	

Pozn: Tučně jsou uvedeny projekty zahájené v roce 2020

Kroužkovatelé zapojení do projektu RAS:

V. Brlík (1), M. Brožová (85), D. Bubák (103), F. Buben (30, 31, 75, 92), S. Čech (89), S. Dobešová (4), R. Doležal (88, 101), J. Grúz (70), M. Hanzlíková (33, 38, 61, 97), J. Hejzlar (4), M. Horák (14, 84), J. Chytil (111), P. Jaška (90), D. Jager (90), A. Jelínek (90), M. Jelínek (47, 93), V. Jelínek (30, 31, 75, 92), P. Klvaňa (72, 73), A. Klvaňová (106), Z. Knoll (48, 69), P. Kolman (4), M. Kovář (96), J. Kubíček (115), P. Kunčík (79, 98), P. Louda (100), M. Loudová (100),

J. Malina (76), P. Mašek (113), O. Myška (4), F. Novák (4), K. Ort (64), K. Pithart (17, 102, 107, 109, 114), Z. Pletka (46), M. Podhrazský (71, 112), P. Podzemný (86, 87, 88), M. Požgayová (1), P. Procházka (1), J. Stříteský (11), J. Suja (80, 112), G. Štětková (1), M. Šulc (1), J. Švejda (48, 69), L. Urbánek (92, 105), Z. Valeš (4, 83, 95), J. Vaník (14, 37, 80, 84, 112), K. Vanišová (90), A. Vaníková (37, 84, 112), M. Vavřík (40, 67, 77), J. Veselý (4), V. Volf (12), J. Vyskočil (92, 105).

Zkušenosti z kroužkování lejsků malých v Moravském krasu a okolí 2016–2020

Tomáš Růžička | truzic02@gmail.com
Robert Doležal, Petr Podzemný,
František Buben

Kroužkovací stanice NM eviduje každoročně nízké počty kroužkovaných lejsků malých – do 50 ex. ročně. Zpětné odchyt (ZH) se dají spočítat „na prstech jedné ruky“ (do konce roku 2020 bylo 39 ZH) a první zpětné hlášení je z roku 2011! I přes využití nahrávky při odchytu to-

a okolí odchytíme 10–14 ptáků, což podle nás představuje asi 85 % zpívajících samců.

Sledovaná oblast

Lejscí malí se v oblasti severně od Brna vyskytují v rezervacích Moravského krasu a v několika dalších v údolí řeky Svitavy. Osidlují bučiny starší 80 let, kde musí být stromy, které mají zelené větve i ve spodní etáži nebo je zde odrůstající přirozené

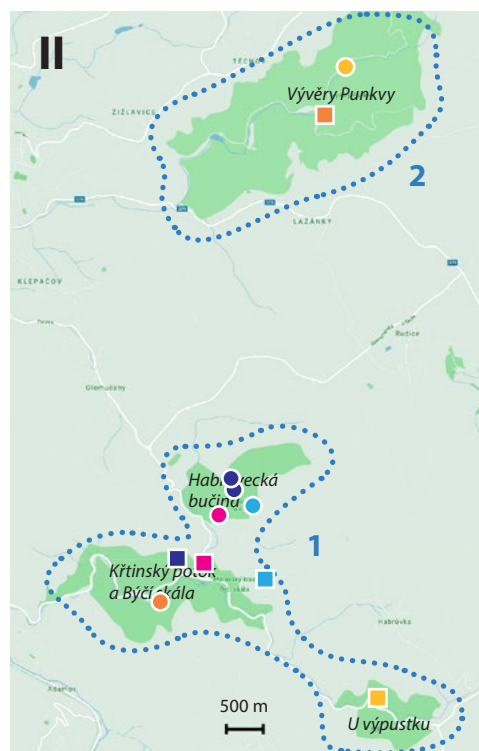
Zkušenosti s metodikou odchytu

Odchyt jsme prováděli dle metodiky publikované Křenkem a Špilákem (2014). Při odchytu jsme využívali různé druhy nahrávek, ale přehrávání hlasu chytaného jedince jsme nepoužili.

Reakce samců bývá rozdílná a můžeme jen potvrdit zkušenosti z Beskyd (Křenek a kol. 2016). Většinu samců se podařilo odchytit do 15 minut. V některých případech se ovšem odchyt podařil až po 60 minutách a vy-

Mapa 1: Lokality v rámci Moravského krasu, na nichž probíhá pravidelné sledování lejsků malých.

Mapa 2: Přesuny jednotlivých samců mezi hnízdišti: ■ místo kroužkování ● místo zpětného odchytu (■ F216214, ■ F216301, ■ F216302, ■ F188968, ■ JH8838).

tiž není kroužkování lejsků malých jednoduchou činností: hustota zpívajících samců je nízká, tudíž od jednoho k druhému je to mnohdy několik kilometrů; lejscí si vybírají často velmi náročné terény ve svahu, a tak kontrola pouze jedné až dvou lokalit je obvykle vše, co lze zvládnout za jeden den. Z Moravského krasu a okolí máme zkušenost, že mnoho kontrol končí neúspěchem – buď lejscí nejsou v době návštěvy přítomni nebo se je nedaří na poprvé odchytit a je potřeba se na lokalitu za několik dnů vrátit. Na části vhodných lokalit se lejscí během hnízdní sezony v některých letech neobjeví vůbec (PR U Výpustku, PR Coufava, NPR Vývěry Punkvy). Každoročně v Moravském krasu

zmlazení. Většinou jde o svažitě terény a téměř vždy je v blízkosti potok nebo alespoň stružka vody.

Oblast lze rozdělit do tří celků (mapa I):

- 1) Křtinské a Josefovské údolí (NPR Býčí skála, NPR Habruvecká bučina, PR U Výpustku),
- 2) Pustý žleb (NPR Vývěry Punkvy)
- 3) údolí Svitavy u Adamova (PR Jelení skok, PR Coufava, Mokrý žlíbek, PR U Nového hradu).

Kroužkování jsme prováděli na základě výjimek AOPK ČR (SR/0488/JM/2016–3) a KrÚ JMK (JMK 8276/2017).

zkoušení různých nahrávek zpěvu. Odchyty některých samců si pak vyžádaly i tři až čtyři pokusy v rozmezí několika dnů až týdnů.

Zcela unikátní byl odchyt samce +2K v NPR Býčí skála 2. 6. 2018, který na nahrávku reagoval vlažně a ozýval se varováním a zpěvem vysoko v korunách stromů. Jeho netypický zpěv obsahoval občas prvky zpěvu strízlíka obecného, proto byla vyzkoušena nahrávka strízlíka, na kterou leisek překvapivě zareagoval rozčileným varováním a okamžitě se chytil. Je zajímavé, že tento jedinec byl za rok znovu odchycen v NPR Habruvecká bučina na nahrávku lejska malého. Též můžeme potvrdit, že většina hnízdicích samců přestává zpívat, když samice inkubují snůšku. Samec často nezačne zpívat ani po přehrávce zpěvu,

a snadno tak unikne pozornosti. Může však na nahrávku podrážděně varovat, což byl i případ 2K samce, kterého se podařilo odchytit 13. 6. 2020 po třech předchozích neúspěšných pokusech (17. 5., 28. 5., 12. 6.). Samice (2K) s hnízdní nažinou (stadium 2) byla na témže místě okroužkována 28. 5.

Určování stáří, biometrie

Stáří lze u samců lejsků malých podle *Ottenby Ringers' DigiGuide* snadno rozlišit: 2K samci nemají okrovou (oranžovou) skvrnu na hrdle (obr. 1), zatímco u +2K samců je vždy přítomna (k vybarvení dochází až po částečném pelichání na zimovišti). Podle Hromádka a kol. (1993) většina 2K ptáků

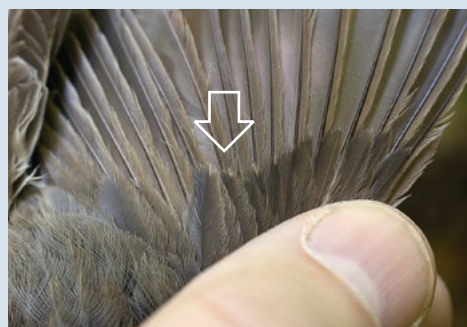
Obr. 1: Samci 2K nemají oranžovou hrdelní skvrnu a jsou tedy stejně zbarvení jako samice.

9,7 g (9,1–10,3 g). Data zapadají do rozmezí uváděného pro samce z ČR, jen průměrná hmotnost byla o 0,6 g nižší (Hudec a kol. 2011). Jediná odchycená samice 2K měla délku křídla 66 mm a hmotnost 11,1 g. Křenek a kol. (2016) uvádí hmotnost hnízdicí samice dokonce 12,2 g, max. zjištěná hodnota v ČR je 12,7 g (Hudec a kol. 2011).

Za čtyři roky se podařilo získat 12 zpětných odchytů (34 % ze všech námi kroužkovaných lejsků) a dva samci byli kontrolováni dvakrát v rozmezí několika let. Téměř vždy šlo o +2K ptáky v době kroužkování, pouze v jednom případě jsme kontrolovali samce kroužkovaného jako 2K a kontrolovaného po dvou letech. Z následujících

Obr. 2: Samci +2K mají výraznou oranžovou hrdelní skvrnu.

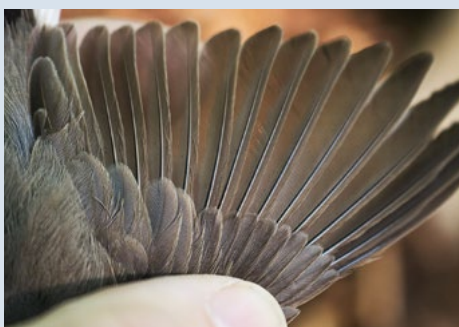

Obr. 3: Ptáci 2K mají světlé špičky alespoň na některých nepřepelichaných křídelních krovkách.

má na jaře zbytky světlých špiček na nepřepelichaných křídelních krovkách a TL, což potvrdily i naše odchty (obr. 3 a 4).

Výsledky

V období 2016–2020 jsme okroužkovali 35 lejsků malých. Pouze v jednom případě se podařilo odchytit hnízdicí samici (stáří 2K). Z 34 samců spadalo osm jedinců do věkové kategorie 2K a 26 samců do kategorie +2K. Vyšší podíl +2K samců v populaci dokládají i výsledky z NPR Mionší (Křenek a kol. 2016). Měření (n=30) dokládají, že průměrná délka křídla u samců byla 69 mm (66–71 mm) a průměrná hmotnost činila

Obr. 4: Ptáci +2K nemají světlé špičky na KK.

roku po kroužkování pochází osm zpětných odchytů, čtyři po dvou letech a u jednoho samce jsme potvrdili přítomnost na hnízdišti po třech letech (1118 dnů).

Přesuny mezi hnízdišti

Obsazované lokality jsou pro lejsky malé tak charakteristické, že většina zpětných odchytů pochází z místa kroužkování (0–400 m) a stejní samci často obsazují svá teritoria z minulých let. Přesuny mezi hnízdišti jsme zaznamenali v pěti případech. Třikrát se jednalo o přesun na vzdálenost kolem 1 km, mezi nimi byl prokázán i přesun mezi lokalitami v roce kroužkování

v rámci lokalit v Křtinském a Josefovském údolí. Samec F216214 (+2K) kroužkovaný 7. 5. 2017 v NPR Býčí skála byl po 26 dnech 2. 6. 2017 odchycen v NPR Habrůvecká bučina. Podobný přesun v rámci tohoto území o 1 km z NPR Býčí skála do NPR Habrůvecká bučina jsme potvrdili u +2K samce F188968 kroužkovaného 18. 5. 2016 v NPR Býčí skála a kontrolovaného 2. 6. 2017 v NPR Habrůvecká bučina a potom u +2K samce F216302 kroužkovaného 2. 6. 2018 v NPR Býčí skála a za rok kontrolovaného v NPR Habrůvecká bučina 11. 5. 2019 ve vzdálenosti 800 metrů (mapa II).

Přesuny na větší vzdálenosti jsme potvrdili u dvou samců. Samec kroužkovaný 6. 5. 2018 v NPR Vývěry Punkvy (F216301) byl kontrolován 1. 6. 2019 v NPR Býčí skála – 6,5 km od místa kroužkování, kde byl kontrolován i 30. 5. 2020. Samec kroužkovaný 2. 6. 2018 v PR U Výpustku (JH8838) jako 2K byl 21. 5. 2020 kontrolován v NPR Vývěry Punkvy – 8 km severněji. Jde o jedinou kontrolu ptáka kroužkovaného ve druhém roce života.

Ačkoliv se domníváme, že jsme pokryli všechny vhodné biotopy pro lejsky malé v Moravském krasu a okolí, nabízí se několik otázek: Kam ještě zasahuje výskyt zdejší populace? A můžeme vůbec mluvit o populaci? Vzhledem k tomu, že odchytíme každý rok kolem 85 % zpívajících samců ve sledovaném území a některé samce nezjistíme hned následující rok, ale až druhý rok po kroužkování (3 případy), je možné, že lejsci z místní populace hnízdi ještě v jiném území.

Protahující nebo hnízdicí?

Podle našich zkušeností se zdá, že lejsci přilétají na hnízdiště ve dvou vlnách – koncem dubna až počátkem května, a potom koncem května až počátkem června. Je možné, že ptáci z první vlny mohou být ještě protahující jedinci. Je také pravděpodobné, že samci, kteří obsadili teritorium počátkem května a nespárují se, odlétají na jiné lokality (viz retrap F216214, ale také zmizení zpívajících samců z lokality).

Tyto domněnky podporují např. pozorování z PR Výpustek, kde jsme v roce 2017 nezaznamenali jediného zpívajícího samce, v roce 2018 hned tři (všechna pozorování spadají do června). V roce 2019 zde byli 11. května kroužkováni dva samci, ale 25. 5. zde nebyl zjištěn již žádný zpívající samec. V roce 2020 podobně jako v roce 2017 nebyl zjištěn žádný zpívající samec. Podobně v průběhu května 2020 v PR Jelení skok byli postupně pozorováni tři samci, ale 2. 6. a 6. 6. zde byl již pouze jediný. Samec kroužkovaný 16. 5. již na lokalitě 30. 5. nebyl a jiný samec zde kroužkovaný 30. 5. (a pozorovaný s dalším samcem) nebyl na lokalitě pozorován od 2. 6. Byl zde jiný samec (2K), který se na lokalitě

vyskytoval pravděpodobně od 30. 5. Za čtyři roky jsme zaznamenali 15 případů (25 % všech pozorování), kdy samec během několika dnů z lokality zmizel, v průměru samec opustil lokalitu během 12 dnů (rozmezí 3–34 dnů). V případě opuštění lokality po 34 dnech mohlo jít i o nenápadné chování v době hnízdění, kdy někteří samci již nezpívají.

Uvažujeme-li, že až čtvrtina zaznamenaných samců nesetrvává na lokalitě celé hnízdní období, znamená to, že oblastí pouze protahuje? Abychom však zjistili skutečné procento hnízdicích samců, bylo by třeba zaměřit více pozornosti na prokázání hnízdění.

Nejstarší kroužkovaný pták

Samec F216214 kroužkovaný 7. 5. 2017 v NPR Býčí skála byl po 3 letech a 22 dnech kontrolován 29. 5. 2020 v NPR Habrůvecká bučina. Jde o třetí nejstarší nález v ČR.

Pokud jsou lejsci malí relativně dlouhověcí (nejstarší nález z ČR je po více než čtyřech letech), jak to, že máme tak málo zpětných odchytů po více než dvou letech? A odkud se pořád berou noví ptáci +2K, které každoročně kroužkujeme? Nemělo by být více 2K ptáků, tedy ptáků vylihnutých v námi sledovaném území? Je pravděpodobné, že starší samci mladší samce do vhodných teritorií nepustí a my 2K ptáky zaznamenáme jen výjimečně, protože se v kontrolovaných lokalitách zdrží jen chvíli. Prosadí se někteří z těchto samců při obhajobě teritoria tedy až následující rok? Zde se nabízí paralela s lejskem bělokrkým, kde se též 2K samci uplatňují při hnízdění jen velmi zřídka.

Závěr

Lejssek malý je fascinující druh stinných lesů. Je to velmi bojovný a teritoriální druh, který se v době hnízdění zdržuje doslova na několika desítkách metrů čtverečních a nejednou se vrací na toto místo během následujících let. Odchytit ho je vždy malým svátkem. Nenakroužkujete stovky, ba ani desítky jedinců ročně, ale poznáte druh, který mnoho kroužkovatelů v ruce nedrželo. S každou sezonou vyvstávají další a další otázky, které nás u tohoto druhu drží, a chceme se mu věnovat i nadále. Zkuste další sezonu také vyrazit na lejsky malé! 🐦

Literatura

HROMÁDKO, M. et al. 1993: Příručka k určování našich pěvců.

HUDEC K. et al. 2011: Fauna ČR, Academia Praha

KŘENEK, D. a ŠPILÁK, R. 2014: Jak a proč se věnovat kroužkování lejska malého. *Kroužkovatel* č. 17

KŘENEK, D., ŠEVČÍKOVÁ K. a ŠPILÁK, R. 2016: Několik poznatků z kroužkování lejska malého v CHKO Beskydy. *Kroužkovatel* č. 21

OTTENBY RINGERS' DIGIGUIDE – <https://ringer-sdigiguide.ottenby.se/>

Zemřel Václav Bošek,

bez nadsázky legenda české ornitologie

Jaroslav Hruška, David Melichar, Vladimír Šťovíček, Ondřej Lukavský

Dne 15. 4. 2021 zemřel v 85 letech významný český ornitolog Václav Bošek z Plzně. Narodil se 28. června 1935 v Plzni. Jeho otec byl jedním z prvních spolupracovníků kroužkovací stanice v Praze. Malý Václav doprovázel svého otce na ornitologické vycházky, při kterých často došlo k odchytu a kroužkování ptáků. Tím byla ornitologická dráha pana Boška zpečetěna. Byla to doba ptačí hojnosti, a tak se setkal s druhy, které jsou dnes velmi vzácné. Kombinace výchovy jeho otce a neustálého pohybu v terénu byla vynikajícím základem pro jeho další ornitologickou praxi. Celý svůj pracovní život strávil v plzeňských Škodových závodech, velkou část v náročném provozu slévárny a kovárny. Své řemeslo zámečnicka začal využívat při sestavování ornitologických zařízení. Byl velmi zručný a vynalézavý. Upletl mnoho sítí v domácích podmínkách jeho bytu 2+1 v Plzni na Doubravce. V dílně pak vznikaly geniálně jednoduché sklopky na všechny možné druhy ptáků, hliníkové tyče na sítě a stupačky na stromy. Vše se dalo snadno složit, rozebrat a hlavně nandat do batohu, který byl neodmyslitelnou součástí Václavovy postavy. Každý, kdo s ním jezdil na ornitologické výpravy, ho tak již na dálku poznal. Spolehlivě se objevil na lokalitě v blízkosti železnice.

Mladý orel mořský na Manětínsku byl posledním okroužkovaným ptákem Václava Boška.

Foto: Jaroslav Hruška

Vlakem totiž procestoval téměř celé tehdejší Československo. Do terénu často bral, jak sám říkával, „kočku a babku“. Tím myslel svoji ženu a tchyni. Ptáky znal dokonale; určit druh, pohlaví a věk nebyl nikdy velký problém. Dokázal nychytat ročně stovku slavíků a ledňáček, jezdil na bahňáky, v zimě pak s oblibou na dravce a sovy. Každoročně tak dokázal okroužkovat okolo 3000 jedinců. Za svůj život pochytil a okroužkoval k 80 000 ptáků. Výborně znal krajinu na soutoku Berounky u sv. Jiří v Plzni, Kvášňovický a Tchořovický rybník. Velmi rád jezdil do Přírodní rezervace Postřekovské rybníky na Chodsku. Osud mu nedopřál mít vlastní děti. V devadesátých letech se však potkal s partou mladých nadšenců, plzeňských ornitologů. Jeho osobnost stála u vzniku Záchrané stanice živočichů v Plzni, ze které poté odešel. Následujících 25 let byl členem Českého svazu ochránců přírody Plzeňsko, kde se věnoval i některým aktivitám praktické ochrany ptáků. Každý z nás, kdo s ním měl čest jezdit do terénu, hltil s respektem jeho ptačí řemeslo. Výchova byla tvrdá, mluvil jasně a stručně. Uměl být tvrdohlavý, ale vždy spravedlivý a se srdcem na dlani. Z našeho koníčka se stalo velké přátelství, a tak se dočkal i náhradních vnoučat. Každoroční návštěvy na vánoční svátky se neobešly bez nadšení našich dětí, které se těšily na jeho moučné červy pro odchyt ptáků a molitanové atrapy výra.

Posledních pár let mu jeho zdravotní stav neumožňoval chodit do terénu. Konec jeho kroužkovací kariéry byl symbolický a hodný jeho královských znalostí. Poslední kroužek totiž patřil králi ptačí říše, orlu mořskému na Manětínsku. Jeho odchodem přišla nejen Kroužkovací stanice Národního muzea v Praze, ale celá česká ornitologická obec o jednu z významných osobností amatérské ornitologie.

Čest jeho památce a děkujeme za vše!

Vliv metody odchyty na zastoupení pohlaví u racka chechtavého

Ivan Mikšík | IMiksik@seznam.cz

Klaas van Dijk | klaas.vdijk@hetnet.nl

Frank Majoor | f.majoor5@upcmail.nl

Mnoho údajů získaných při kroužkování ptáků se využívá jako podkladů pro rozmanité studie. Stejně jako všechna data však i tato vyžadují kritický přístup. Pro všechny závěry je zásadní, jak jsou údaje získané a do jaké míry odrážejí skutečnou situaci ve sledované populaci. Jako příklad možnosti zkreslené vypovídajících dat je i způsob odchytu ptáků. Je samozřejmé, že lze očekávat rozdílný poměr zastoupení pohlaví při lákání na hlas, ale jak je to i u zdánlivě méně selektivních metod? Podívejme se tedy na vliv metody zimního chytání racků chechtavých na potravu. Bude mít zvolená metoda vliv na zastoupení pohlaví a věku?

Určení pohlaví

Nejdříve si musíme vyjasnit, jak určit pohlaví u racků chechtavých. Zbarvení, velikost těla, ani tvar kloaky (jedná se často o odchyt v nereprodukčním, zimním období!) k rozlišení nepomohou. Pro určení pohlaví byla použita metoda popsána Palomaresem a kol. (1997). Metoda je založena na studiu 583 uhynulých ptáků (380 z Nizozemska z průběhu celého roku, 203 ze Španělska v zimě). K určení pohlaví byl výsledně použit vzorec $Z = 0,35HBL + 0,81 BD - 34,85$ pro ptáky první zimy a vzorec $Z = 0,33HBL + 1,12 BD - 35,75$ pro dospělé (HBL = délka hlavy a zobáku; BD = výška zobáku v oblasti gony, viz obr. 1). Ptáci byli klasifikováni jako samci pro $Z > 0$ a jako samice pro $Z < 0$. Přesnost určení pohlaví je 94,9 % u dospělých samců (N = 175) a 94,1 % u dospělých samic (N = 236). Pro ptáky v prvním roce je přesnost: 89,0 % pro samce (N = 82) a 91,8 % pro samice (N = 61). Pro praktické účely se doporučuje provést více měření u „mezních“ hodnot (tj. Z blízko 0).

Sledované metody odchytu

- Sklopka (Nizozemí, rozměry 8 × 4 m): ve sklopce může být najednou chyceno > 200 racků, její spuštění je realizováno ornitologem, ptáci jsou lákáni na potravu (zbytky syra a chléb). Můžete si prohlédnout video o odchytu a kroužkování *L. ridibundus* a *L. canus* od F. Majoora a spol. v Zoetermeeru 3. 12. 2010: <https://www.youtube.com/watch?v=TGCsLBPIEZI>
- Provázek (Nizozemí): odchyt nalákaných ptáků na potravu do oka z provázku

- Odchyt do ruky (Nizozemí): lákání na potravu a odchyt na zemi
- Odchyt do ruky v letu (ČR): lákání na potravu a odchyt v letu
- Místa odchytu: Nizozemí – městské oblasti v různých částech Nizozemska (téměř všichni raci chyceni a měřeni F. Majoorem), ČR – Praha centrum, Vltava (odchyt a měření I. Mikšík)

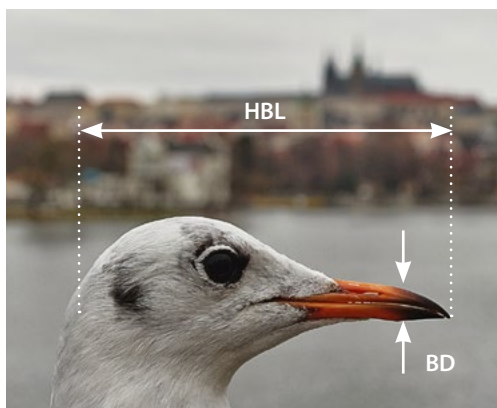
Výsledky a diskuze

Celkově bylo v Nizozemí v letech 1995–2011 odchyceno a do pohlaví určeno 13 416 racků. V Praze v letech 2013–2020: 1825 racků. Základní přehled o chycených racích viz tab. 1.

Graf 1 ukazuje zastoupení samců v závislosti na měsíci odchytu. Je zřejmé, že obecný

Země	Metoda odchytu	Mladí ptáci	Starší ptáci	% zastoupení mladých ptáků
Nizozemí	Sklopka	66,7 (1630)	68,1 (5033)	24,5
		78,1 (2995)	80,9 (3420)	
	Do ruky	75,0 (57)	83,0 (147)	27,9
ČR	V letu	74,8 (710)	82,2 (1115)	38,9

Tab. 1: Zastoupení samců (v %) racků chechtavých v závislosti na způsobu odchytu (mladí ptáci – 1. zima, starší ptáci – starší než 1. zima), v závorce je uveden celkový počet. U metody provázek nebyli ptáci různých věkových kategorií chytáni náhodně, tudíž výsledek nelze srovnávat s ostatními metodikami. Údaje z Nizozemska sbíral převážně Frank Majoor a prezentuje je Klaas Van Dijk, údaje z ČR sbíral Ivan Mikšík.

Obr. 1: Metoda měření hlavy racka chechtavého pro stanovení pohlaví. HBL = délka hlavy a zobáku (měřeno k lebce, ne opeření!); BD = výška zobáku.

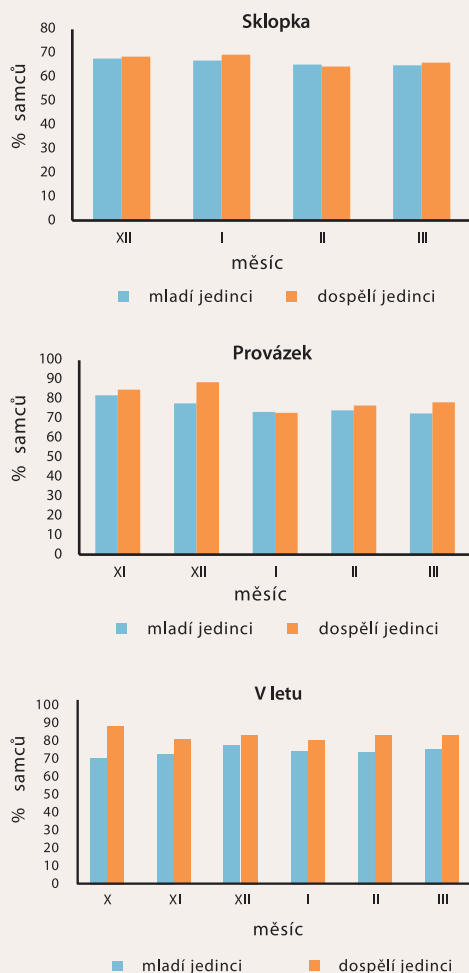
Foto Ivan Mikšík

vzorec v Praze je víceméně podobný vzoru v Nizozemsku. Změny v zastoupení samců v jednotlivých zimních sezónách v Praze jsou pak zřejmé z grafu 2, kde je i zastoupení mladých racků v počtech odchycených ptáků. Je třeba zdůraznit, že se nejedná o reálné zastoupení mladých jedinců v zimující populaci, ale o zastoupení v počtech chyčených ptáků a tento poměr může být (a pravděpodobně i je) odrazem použité odchytové metody. Fakt, že je u mladých jedinců obecně v zimních obdobích vyšší pravděpodobnost odchytu, ukazují i další studie srovnávající různé metody odchytu (Pienkowski a Dick 1976, Goss-Custard a kol. 1981).

Změny v zastoupení samců (graf 2) jsou otázkou diskuse, pravděpodobně by k jakýmkoliv závěrům byl třeba dlouhodobější výzkum a rovněž relevantní informace z hnízdišť. Kolísavé zastoupení mladých ptáků samozřejmě může odrážet hnízdní úspěšnost v daných letech, ale opět chybí relevantní data. Z pohledu odchytu ptáků v letu je třeba zdůraznit, že se jedná o metodu, která není pro ptáky stresující a je poměrně časté, že je stejný pták chycen v zimní sezóně vícekrát. Běžné jsou opakované odchty po několika letech. Vliv počasí (mráz, déšť) nebyl na úspěšnost odchytů pozorován.

Jak již bylo zmíněno, metoda určení pohlaví je založena na měření rozměrů zobáku (jako je to u většiny druhů racků). Ani tato metoda není 100% (jak je zřejmé i z popisu metody) a zhruba u 2–3 % měřených ptáků se pohybovala hodnota Z blízko „rozhodující“ hodnoty, tj. $0 \pm 0,1$. Orientačně lze říci, že kroužkovatel musí zpozornět při hodnotách délky zobáku 80–81 mm a výšce 7,9–8,1 mm a v těchto případech by měl opakovat svá měření.

Přehled odchytů/kontrol zimujících racků chechtavých v Praze ukazuje mapa 1. Je zřejmé, že v Praze zimují hlavně ptáci hnízdních populací z Polska, pobaltských států, Finska, ČR, ale i Maďarska. Při zimní potulce se tedy raci pohybují v široké oblasti Evropy. Je otázkou, zda hustota odečtů nezávisí spíše na hustotě odečitatelů a jejich technice než na reálné kumulaci zimujících racků (tj. hlavně případ Německa, Nizozemí). Distribuce výsledků tedy silně odráží aktivity odečtitelů kroužků. To se týká i případů nálezů ptáků mrtvých a/nebo ptáků zastřelených, protože nedojde k odečtu (nahlášení) z oblastí bez lidí a/nebo z oblastí, kde není povoleno ptáky střílet. Z těchto důvodů může být obtížné objasnit tah racků východní cestou (např. Ukrajina), kde šance na odečet racka je minimální. Je velmi pravděpodobné, že hnízdiště zimujících racků leží i dále na východ (Rusko atd.), ale tyto oblasti nejsou odečitateli kroužků adekvátně pokryty. Prakticky se nevyskytují raci ze západních hnízdních oblastí (Nizozemí, z Německa jeden záznam ze Saska), i když zimující populace se v této

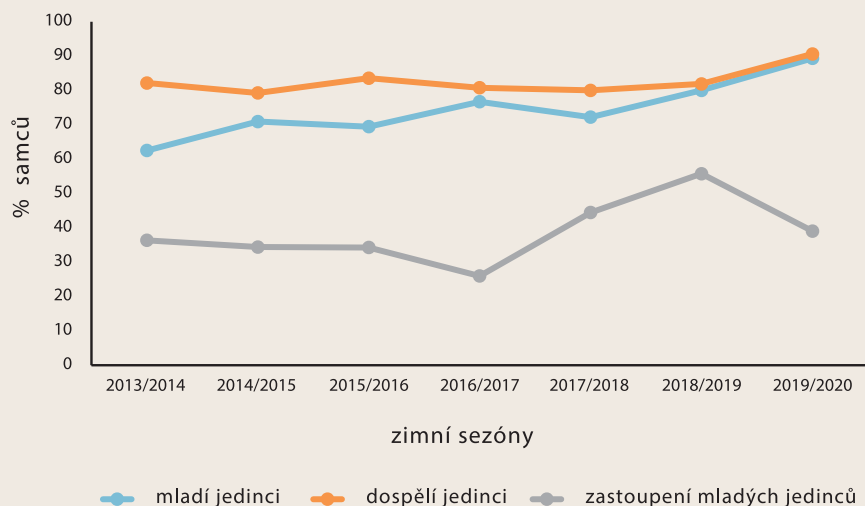
Graf 1: Zastoupení samců ve dvou věkových skupinách racků chechtavých (mladí jedinci – 1. zima, dospělí jedinci – starší než 1. zima) v závislosti na měsíci odchyty a odchytové metodě. (sklopka a provázek – data z Nizozemí, v letu – data z Prahy).

oblasti v rámci Evropy poměrně rychle „promíchává“. Z výsledků se zdá, že hnízdící „západní“ populace v Praze nezimují a severní a jižní populace v zimě „bloudí“ v široké oblasti Evropy.

U odečtů kovových kroužků je možné upozornit na jejich vysokou úspěšnost – počet zpětných hlášení je poměrně vysoký (na asi 3200 okroužkovaných ptáků kolem 1000 záznamů), u některých jedinců se jedná o desítky záznamů (nejčastěji z Polska, Německa). Toto je samozřejmě způsobeno snadností odečtů větších kroužků i stále se lepšící technikou evropských „ptáčkařů“.

I když jsou roky odchyty racků chechtavých v obou státech rozdílné, přesto existují určité podobnosti mezi údaji v Nizozemsku a v Praze, zejména pokud jde o poměr pohlaví ptáků chytaných na blízkou vzdálenost, a proto lze i provést určité vyhodnocení a nastínění závěrů.

- Poměr pohlaví chytaných racků chechtavých je závislý na metodě odchyty. Metoda vyžadující těsnější kontakt

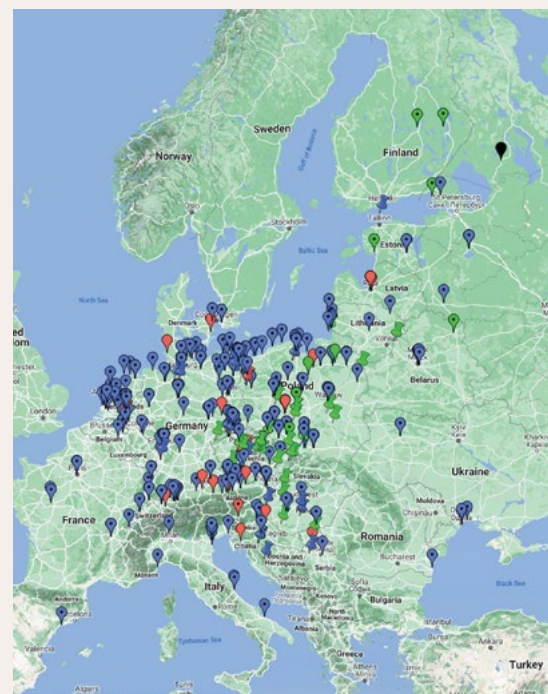

Graf 2: Zastoupení samců racka chechtavého (mladí jedinci – 1. zima, dospělí jedinci – starší než 1. zima) v jednotlivých zimních sezónách v Praze. Dále je zobrazeno zastoupení mladých ptáků v rámci odchycených jedinců (n: 2013/2014 – 176, 2014/2015 – 250, 2015/2016 – 315, 2016/2017 – 281, 2017/2018 – 324, 2018/2019 – 287, 2019/2020 – 192)

s člověkem má za následek vyšší zastoupení samců (do ruky v letu – 79,3 %, do ruky na zemi – 80,9 %) oproti více distanční metodě (sklopka – 67,8 %).

- Zdá se, že poměrné zastoupení mladých ptáků závisí také na metodě odchyty („sklopková“ metoda v Nizozemsku 24,5 % a „za letu“ v České republice – 38,9 %). Je však nutné zdůraznit, že nemáme informace o skutečném podílu mladých jedinců v rozdílných studovaných populacích.

Je tedy zřejmé, že metoda odchyty se může výrazně projevit jak na zastoupení pohlaví, tak i věku chytaných ptáků. Je samozřejmě spekulativní říci, jaká hodnota poměru pohlaví je ta „správná“, rozhodně to nemusí být 50:50. Existuje i možnost, že pohlaví nejsou v zimním období rovnoměrně rozložena v rozdílných prostředích a/nebo že pohlaví nejsou rovnoměrně rozložena během zimního období (viz např. Nebel a kol. 2002, Alves a kol. 2013). Selektivnost chytacích metod je třeba brát v úvahu při volbě metod studia ptačí populace stejně jako při jejich vyhodnocování. Podbízí se ovšem i nutnost kritického zhodnocení jiných odchytych metod. Vedle zde uvedeného lákání na potravu v blízkosti člověka je to i například lákání na světlo (noční odchyty), obecně potravu (může zde být i např. závislost na péči o mláďata), a jiné...

Mapa 1: Přehled odchytů/kontrol zimujících racků chechtavých v Praze. Značení: „bubliny“ – ptáci okroužkovaní v Praze, „špendlíky“ – ptáci okroužkovaní mimo Prahu; barvy: zelená – hnízdící, červená – kontrola do 120 dnů po okroužkování, černá – nález mrtvého ptáka, modrá – ostatní. Aktualizovaná data na webové stránce: https://www.google.com/maps/d/embed?mid=1s5CdqNsgqOIEmmN9_YPEezCS_PM

Literatura

ALVES, J. et al. 2013: Sex-biases in distribution and resource use at different spatial scales in a migratory shorebird. *Ecol. Evol.* 3: 1079–1090.
GOSS-CUSTARD, J. et al. 1981: Mist-nets catch more juvenile oystercatchers than adults. *Wader Study Group Bull.* 32: 13.
NEBEL, S. et al. 2002: Western Sandpipers *Calidris mauri* during the non-breeding season:

spatial segregation on a hemispheric scale. *The Auk* 119: 922– 928.

PALOMARES, L. et al. 1997: Sex and age-related biometric variation of Black-headed Gulls *Larus ridibundus* in Western European populations. *Bird Study* 44: 310–317.

PIENKOWSKI, M. a DICK, W. 1976: Some biases in cannon- and mist-netted samples of wader populations. *Ringin & Migration* 1: 105– 107.

Foto: Barbora Hrušková

„Podzimní“ odchyty sýců rousných na Vysočině – naše zkušenosti a průběžné výsledky

Filip Hruška | hruška.filip@seznam.cz

Ivo Hertl | hertl@atlas.cz

Martin Komín

Od roku 2010 došlo u sýce rousného k překonání ročního maxima v počtu okroužkovaných jedinců hned čtyřikrát, načež v roce 2019 bylo označeno více než 600 sýců. Velkou měrou k nárůstu přispěly tzv. podzimní odchyty, které systematicky probíhají na Českomoravské vrchovině již deset let. Zpočátku pro místní ornitology představovaly spíše příjemné zpestření v závěru sezóny, brzy se z nich ovšem stala nedílná součást výzkumu lokálních populací sýců v několika dlouhodobě sledovaných územích (Jihlavské vrchy, Žďársko).

Metodika

Metodika odchytů byla publikována ve Zpravodaji SOVDS (Hertl a Hruška 2016), je však na místě zmínit několik hlavních zásad a doporučení. Odchyt sýců lze v našich podmínkách efektivně provádět obzvláště v regionech s nadmořskou výškou kolem 500 m n. m. a výše. Přednost dáváme jehličnatým (ideálně smrkovým) či smíšeným lešům. V rozsáhlejších listnatých porostech bývá výskyt sýce limitován častější přítomností puštíka obecného, který může významným způsobem narušovat i průběh odchytu. Aby byl kroužkovatel na podzim při odchycích úspěšný, není nutná znalost distribuce hnízdišť v dané oblasti. Z vlastních zkušeností můžeme uvést, že výskyt sýce je na odchytových stanovištích v pohnízním období podmíněn spíše dostupností potravy než hnízdních dutin. Dalším faktorem je značná pohyblivost mladých ptáků a části adultních samic (Korpimäki a Hakkarainen 2012), která je příčinou toho, že se na podzim můžeme s touto sovou setkat i tam, kde bychom ji nečekali. Příhodná doba pro zahájení „podzimních“ odchytů se vesměs shoduje s počátkem natální disperze mladých sýců (tj. přibližně první půlka srpna), hlavními odchytovými měsíci jsou září a říjen. V průběhu listopadu reakce na náhrávku slábne a odchyt komplikuje horšící se počasí.

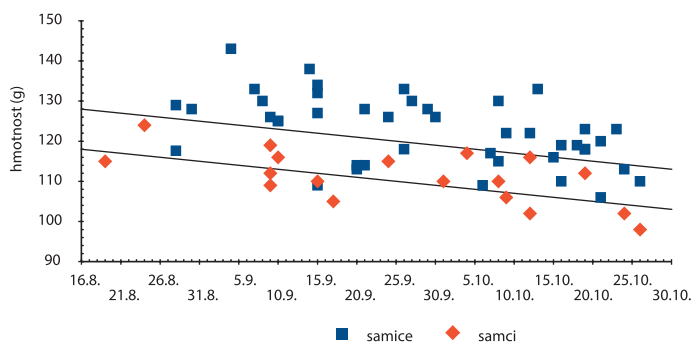
Sýce lze chytat ihned po setmění. K lákání používáme zpravidla náhrávku teritoriálního volání samce („pu-pu-pu-pu“). V porovnání s odchycem dalších nočních druhů nemusí být náhrávka natolik hlasitá. Důležité je, aby nedocházelo k přílišnému zkreslení přehrávaného hlasu. Větší dosah lze zajistit souběžnou reprodukci na vícero místech. Osvědčil se nám odchyt na 2–3 stanovištích současně (vzdálených od sebe vzdušnou čarou 1–2 km). Jejich rozmístění je však potřeba volit vždy s ohledem na konfiguraci terénu a dojezdovou vzdálenost. Prodleva mezi jednotlivými kontrolami by neměla přesahovat 45–60 minut. Chytat lze až do rána, vhodnější je ovšem odchyt po 3–4 kontrolách přerušit a případně se přesunout dále. Pokud to čas dovolí, můžeme odchycené ptáky zpracovávat průběžně mezi kontrolami. K jejich vypuštění by však mělo dojít vždy až po ukončení odchytu. Po nezbytný čas je tedy ponecháváme na bezpečném místě v plátěných pytlících. Na osvědčená odchytová stanoviště se můžeme v průběhu podzimu vracet. V některých letech lze na těch nejlepších místech odchytit i několik desítek různých jedinců.

Odchyty provádíme do nárazové sítě s oky 30 nebo 45 mm libovolné délky, kterou stavíme nejčastěji mezi mladé stromky na pasekách či jiných světlínách, případně podél lesních cest. Chytat lze nicméně i uvnitř vzrostlého lesa. Při úplňku je nutné síť ukrýt do „stínu“ porostu, jinak se jí přilákání sýci úspěšně vyhnou.

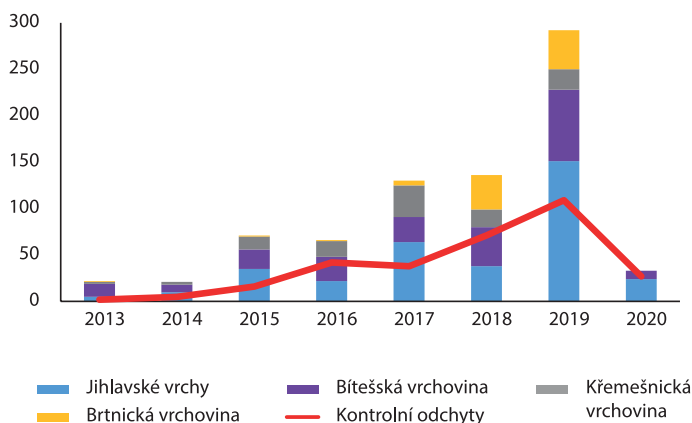
Určování věku a pohlaví

Ať se budete věnovat podzimním odchytům sýců systematicky či pouze příležitostně, neměli byste se omezit na „pouhé“ rozdávání kroužků. Samozřejmostí by měl být sběr údajů umožňujících určení věku a pohlaví odchycených jedinců. Problematika určování věku sýce rousného byla popsána v Kroužkovateli 13 (Rymešová a Hertl 2013), a tak se o ní zmíníme jen okrajově. Mladé ptáky lze bezprostředně po vyvedení identifikovat díky tmavšímu zbarvení – jsou čokoládově hnědí s minimem bílého skvrnění. Juvenilní šat však záhy ztrácejí a už ve věku okolo 90 dní bývají na první pohled nerozlišitelní od dospělých jedinců (Hruška 2020). Pro jejich identifikaci se musíme zaměřit na ruční a loketní letky. Ty sýci v prvním roce života nemění a v následujících letech pelichají vždy jen určitou část letek. K výměně vnitřní ruční a vnější loketní letky přitom dochází až ve čtvrtém kalendářním roce života. S přibývajícím věkem lze u odchyceného sýce při pohledu na křídlo zaznamenat jednu až tři generace letek lišící se svým opotřebením a barvou. Vždy platí, že starší letky jsou světlejší a na koncích více roztřepené, kdežto nová pera jsou výrazně tmavší a jejich okraj hladký. Díky vzorci rozmístění přepelichaných a nepřepelichaných letek lze na podzim rozlišit věkové kategorie 1K, 2K, 3K a při troše obezřetnosti i +3K. Zbarvení per bývá většinou dobře patrné. Někdy je ovšem rozdíl v odstínu různých generací letek velmi jemný, a tak je vhodné křídlo nafotit (pro dodatečné určení na PC) nebo použít UV lampu (viz. Rymešová a Hertl l.c., Mikkola a Lamminmäki 2014, Demongin 2016).

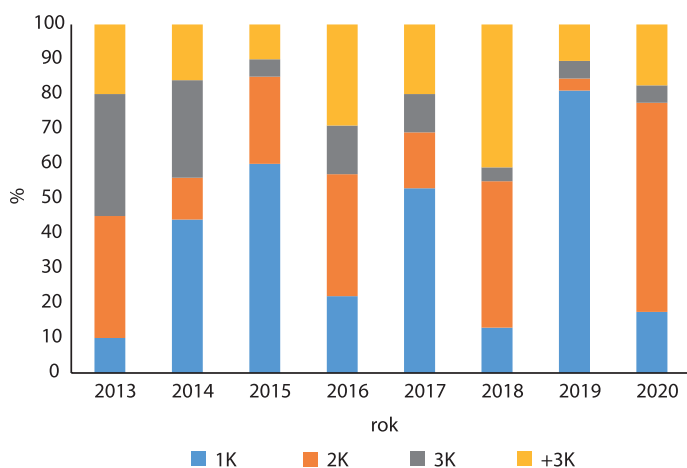
Při určení pohlaví vycházíme z předpokladu, že samice sov jsou větší a těžší než samci. Situaci u sýce však komplikuje výrazný překryv naměřených hodnot (viz. Mikkola a Lamminmäki l.c.). Přesto, jak ukazuje graf 1, lze s využitím hmotnosti nezanedbatelnou část jedinců do pohlaví rozlišit. Za samce lze v srpnu a v první půli září považovat ptáky s hmotností do 110 g a ve druhé polovině odchytového období všechny sýce s váhou do 105 g. Jako samice můžeme zapsat sýce s hmotností 125 g a více, načež v závěru odchytového období lze hranici snížit na cca 118 g. Důvodem, proč nelze stanovit pevnou hodnotu, je skutečnost, že váha sýců během podzimu postupně klesá – u námi opakovaně kontrolovaných ptáků o zhruba 15 g. U hraničních jedinců je vhodné znát též délku křídla. Dle Mikkoly a Lamminmäkiho (2014) je možné jako samici určit jedince s křídlem delším než 180 mm, přičemž spodní hranici lze

Graf. 1 Hmotnost samců a samic sýce rousného (určení do pohlaví během hnízdění) v podzimním období s vyznačením zóny překryvu.

Graf. 2 Počty okroužkovaných a kontrolovaných sýců rousných v rámci podzimních odchytů v letech 2013–2020.

Graf. 3 Procentuální zastoupení věkových kategorií v letech 2013–2020 (zahrnutí jsou nově kroužkovaní i kontrolovaní jedinci)

snížit na 178 mm. U samců je horní mez 162 mm. Doprovodným znakem může být i tzv. jizz, kdy samci zaujmou (v poměru k tělu) mohutnou „jakoby hranatou“ hlavou, zatímco hlava samic působí více oválně a široký závoj okolo očí není tak výrazný. Přestože se může problematika determinace věku a pohlaví zpočátku jevit jako nesnadný oříšek, lze si ji relativně rychle osvojit. Nadále bychom ji však měli provádět s maximální svědomitostí.

Průběžné výsledky a vybraná zpětná hlášení

V letech 2013–2020 bylo v námi sledované části Českomoravské vrchoviny označeno celkem 771 sýců rousných (graf 2). Zároveň s tím

bylo učiněno 310 kontrol okroužkovaných jedinců – 68 % z nich bylo kontrolováno jednou, u 18 % ptáků proběhly dvě kontroly a zbývajících 14 % bylo kontrolováno min. třikrát (max. 5 kontrol). Meziroční změny v počtu odchycených jedinců odrážejí jednak odchytové úsilí a dále počet párů a jejich hnízdní úspěšnost v celé širší oblasti. Druhý z faktorů se pak uplatnil také v rozdílném zastoupení věkových kategorií v průběhu jednotlivých let (viz. graf 3). Např. během podzimu 2018 bylo v okolí vrchu Javořice (75 km² lesa) odchyceno 55 sýců, z nichž 50 spadalo do kategorie +1K. Naproti tomu v rekordní sezóně 2019 bylo ve stejné oblasti odchyceno 180 sýců, kdy téměř 90 % tvořili 1K ptáci. V obou případech popsáná situace korespondovala s počty hnízdicích párů a jejich produktivitou (Hruška 2020).

Ze získaných dat je zřejmé, že vzdálenější přesuny lze očekávat především u mladých ptáků. Zhruba 86 % nálezů jedinců určených jako +1K bylo provedeno do 3 km od místa kroužkování. V případě dospělých samců bylo dokonce 79 % nálezů učiněno do 1 km. Naproti tomu bezmála čtvrtina tohoto ročníků ptáků byla kontrolována ve vzdálenosti přesahující 10 km. Stejně tak všechny čtyři nálezy nad 100 km (viz níže) pocházely od jedinců kroužkovaných jako nevzletná mláďata či ptáci 1K.

Nejvzdálenější nálezy:

- samice **DEW4414213**, označena jako pull. dne 10. 5. 2015 – Altenau, Germany; kontrolována (2K), 9. 10. 2016 – Radenice (ZR), I. Hertl; 478 km, 518 dní.
- samec **EN4296**, označen jako 1K dne 22. 9. 2017 – Nový Brunst, Čachrov (KT), O. Illich; kontrolován (2K), 22. 9. 2018 – Hutě (JI), F. Hruška; 155 km, 365 dní.
- jedinec **EN16097**, označen jako pull. dne 21. 5. 2015 – Fláje (MO) Jan Zárybnický; kontrolován (+3K), 4. 10. 2018 – Kněževes (ZR), I. Hertl; 219 km, 1232 dní.
- samec **EN17312**, označen jako 1K dne 24. 8. 2016 – Kouty nad Desnou (SU), A. Lučanová; kontrolován (2K), 21. 10. 2017 – Dobrá Voda (ZR), I. Hertl; 112 km, 423 dní. kontrolován (3K), 12. 9. 2018 – Dobrá Voda (ZR), I. Hertl; 112 km, 749 dní. kontrolován (+3K), 25. 9. 2019 – Dobrá Voda (ZR), I. Hertl; 112 km, 1127 dní.

Závěr

Na závěr bychom rádi zmínili, že cílem tohoto příspěvku není detailní vyhodnocení získaných kroužkovacích dat, nýbrž prostý náhled do problematiky podzimních odchytů sýců a poukázání na jejich efektivitu. Přestože rozsah článku není vysloveně minimalistický, nebylo možné danou problematiku rozepsat do většího detailu. V případě zájmu o podrobnější informace proto neváhejte kontaktovat jeho autory. ➤

Literatura

- HERTL, I. a HRUŠKA, F. 2016: Odchyt a kroužkování lesních druhů sov v podzimním období. *Zpravodaj SOVDS* 16: 6–8.
- HRUŠKA, F. 2020: Sýc rousný (*Aegolius funereus*) – hnízdní rozšíření, početnost, výsledky kroužkování a poznámky k hnízdní biologii a potravě ekologického druhu v centrální části Jihlavských vrchů. *Crex* 38: 112–150.
- KORPIMÄKI, E. a HAKKARAINEN, H. 2012: The Boreal Owl: ecology, behaviour and conservation of a forest-dwelling predator. *Cambridge University Press*. Cambridge
- MIKKOLA, H. a LAMMINMÄKI, H. 2014: Moulting, Ageing and Sexing of Finnish Owls. *Suomenselän Lintumiehet ry*. Saarijärvi.
- RYMEŠOVÁ, D. a HERTL, I. 2012: Určování věku u sýce rousného (*Aegolius funereus*). *Kroužkovatel* 13: 6–7.

Příspěvek k určování věku ledňáčka říčního

Pavel Čech

V příspěvku jsou shrnuta data získaná během 45 let (1976–2020) monitoringu ledňáčka říčního na Podblanicku a Středním Povltaví – jihovýchodní části středních Čech. Za toto období jsem odchytily a kroužkoval 4107 ledňáčků, z toho 712 dospělců. U odchycených ptáků byla zaznamenána následující data – míry zobáku, křídla, ocasu, běháků a hmotnost, byla sledována barva dolní čelisti zobáku, probarvení nohou, kvalita opeření, nástup a průběh pelichání. Každá z uvedených charakteristik prověřovaného jednotlivce byla, podle možností, od roku 2004 zdokumentována pomocí digitálního fotoaparátu. Kvalita morfologických znaků zaznamenaná při kontrolních odchycích byla porovnávána s daty zjištěnými při předcházejících šetřeních. Zvláštní důraz byl kladen na porovnání tělesných charakteristik u ptáků zastížených v době přepeřování v následujících hnízdních sezónách a u jedinců kroužkovaných jako mládě (pull.) v hnízdě.

Určení věku ledňáčka říčního podle zobáku

Zobák mláďat ledňáčků je po opuštění nory černošedý, tupý a s bílými skvrnami na špičkách obou čelistí. Světlé koncové zabarvení zobáku se koncem třetího měsíce od vylíhnutí změní na černé. Po výletu z nory dosahuje délka zobáku mláďat v průměru 26 mm (měřeno od špičky horní čelisti po opeření) a 23 mm (měřeno od špičky horní čelisti k nozdře) viz obr. 1. Délka zobáku jedinců věkové kategorie 1K byla, i po dokončení růstu v roce narození, v obou měřených parametrech při srovnání s adultními jedinci kratší. U 1K ledňáčků dosahovala průměrná délka horní čelisti od špičky po opeření 31,9 mm (26–37 mm, S. D. 2,14 mm), u adultů 35,0 mm (27–42 mm, S. D. 2,42 mm), průměrná délka horní čelisti od špičky po nozdu u 1K 29,5 mm (24–35 mm, S. D. 2,08 mm) u adultů 32,4 mm (25–40 mm, S. D. 2,41 mm).

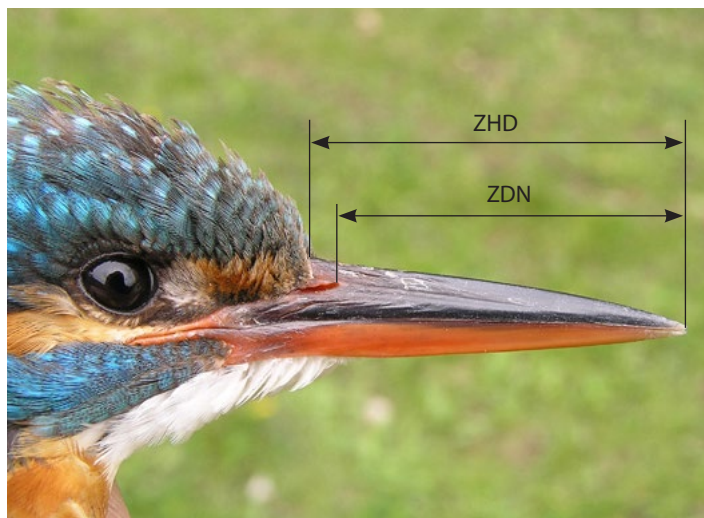
Jednotlivé klíčové etapy vývoje mláďat ledňáčka říčního v hnízdě s ukázkou jejich chování po výletu z nory jsou shrnuty ve videu Kingfisher chick age determination dostupném na YouTube (<https://youtu.be/2Wl6LVYJZw>).

Samci mají zobák celý černý. Spodní čelist může být u některých jedinců černošedá, u kořene můžeme pozorovat oranžové probarvení (dále RZ), které však nepřesahuje 50 % délky čelisti od špičky k opeření. Toto zabarvení dolní čelisti je pak podobné některým samicím 1K a 2K. Navíc se může během dalšího vývoje sledovaného jedince RZ měnit ve svém rozsahu – např. u samce ledňáčka kroužkovaného jako 1K 3. 9. 2007 byla RZ v rozsahu 41,9%, 16. 10. 2007 39%, 8. 5. 2008 26,5% a 28. 9. 2008 21,9 % délky dolní čelisti od špičky k opeření. Juvenilní samice z prvního hnízdění (1K) mohou mít již koncem července dolní čelist s RZ v rozsahu až 60 % délky od špičky k opeření. Před začátkem jejich první hnízdní sezóny dosahovala RZ u samic rozměru 25 % až 50 % celkové délky dolní čelisti. V průběhu hnízdní sezóny až 75 % rozměru dolní čelisti a u některých jedinců změnila barvu na růžovou („mrkvovou“). U samic 2K a starších je rozsah RZ individuální, může být po celé dolní čelisti nebo zaujímá jen okolo 60 % její plochy, podobně jako u 1K samic. Navíc je probarvení dolní čelisti během života samic 2K a starších proměnlivé jak v rozsahu, tak u doprovodné tmavé pigmentace na okrajích čelisti nebo v její ploše. Také se u některých jedinců dospělých samic ledňáčka říčního liší barva a tmavé pigmentové značky dolní čelisti na protilehlých stranách zobáku. Délka zobáku se může u hnízdících ptáků obou pohlaví během hnízdní sezóny měnit

případným obrusem rohoviny při stavbě nory v tvrdých materiálech hnízdní stěny (až o 9 mm!). Rohovina zobáku pak může končit nedaleko špičky kostí obou čelistí. Z výše uvedených dat, která se týkají délky a probarvení zobáku ledňáčků říčních je zřejmé, že určit jejich věk lze bez problémů pouze u juvenilů (1K), a to do věku tří měsíců. U ostatních věkových kategorií je využití charakteristik zobáku bez sledování stavu a vývoje opeření pro stanovení jejich stáří problematické, mnohdy až zcela chybné.

Určení věku ledňáčka říčního podle zabarvení nohou

Běháků a prstů mladých ledňáčků říčních jsou tmavě hnědé až černé. U mláďat z prvního hnízdění se může jejich barva měnit již v srpnu roku vylíhnutí na červenohnědou (obr. 2a). Mláďata z druhého, případně dalších hnízdění, mohou mít hnědou pigmentaci nohou ještě v předjaří následujícího roku. U některých adultních ledňáčků byla zaznamenána změna barvy šupin běháků a prstů z korálově červené v červenohnědou, již v červenci (obr. 2b) i u ptáků hnízdících,

Obr.1: Způsob měření délek horní čelisti ledňáčka říčního. ZHD – délka horní čelisti od špičky zobáku k opeření, ZDN - délka horní čelisti od špičky zobáku po nozdu.

Foto: Pavel Čech

v době péče o malá mláďata. Na jaře následujícího roku byl u nich pozorován opětovný návrat zabarvení nohou na korálově červené. U ptáků kontrolovaných několik let po sobě se tento jev opakoval každý rok. Změna pigmentace nohou dospělých ledňáčků během léta a podzimu může při jednostranném stanovení věku kontrolovaného jedince (podle zabarvení nohou) vést k mylným závěrům – klasifikace dospělého jedince jako 1K.

Určení věku ledňáčka říčního podle opeření

Mladí ledňáčci mají až do prvního přepeření ve srovnání s dospělými ptáky matnější barvu perí v modrozelených partiích a tmavé zabarvení hrudi, kde jsou rezavě hnědá pera na svých koncích lemovaná šedou až černošedou barvou. Tmavá partie obrysových per hrudi se postupně obrušuje a před přepeřením se svým zabarvením blíží barvě dospělců.

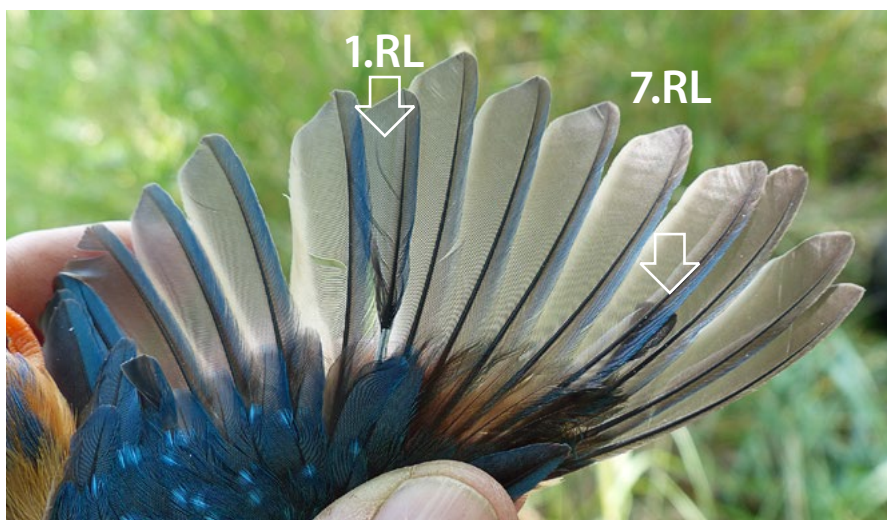
Raná mláďata ledňáčka říčního přepeřovala nejdříve koncem července, ve stáří okolo sta dní, a to po celém těle mimo křídla a ocas. Mláďata vylíhnutá koncem června a později přepeřovala na těchto tělesných partiích jen částečně i během prosince, nebo bylo přepeřování přerušeno a pokračovalo až v květnu a červnu příštího roku. U ledňáčků říčních věkové kategorie 2K a starších probíhalo úplné přepeřování. Někteří jedinci začínali vyměňovat perí na hlavě, prsou, břiše, zádech a kostřeci již koncem května. Pelichání ručních letek (RL) začíná nejdříve v druhé polovině června, podobně jako u per ocasu (RP). Ve většině případů však RL, podobně jako loketní (LL),

Obr. 2a: Zabarvení běháku a prstů 1K ledňáčka říčního NM Praha R 187087, kontrolní odchyt 30. 8. 2015, věk 113 dní. Foto: Pavel Čech

Obr. 2b: Zabarvení běháku a prstů 2K ledňáčka říčního NM Praha R 163688 kroužkovaného jako pull. 31. května 2006, kontrolní odchyt 7. 7. 2007. Foto: Pavel Čech

Obr. 3: Přepeřování ručních letek u +1K ledňáčka říčního NM Praha R 183403, 20. 7. 2014.

Foto: Pavel Čech

přepeřovaly až během července a srpna. Oba typy letek se vyměňovaly souběžně v obou křídlech ve dvojicích. Výměna RL začínala z vnitřního okraje a středu křídla směrem k okraji. Pořadí této výměny letek byla individuální. V případě autorových pozorování nejčastěji jako první přepeřovala společně 1. a 7. RL (tzv. „anglické“ číslování viz obr. 3), u jiných jedinců 2. a 6. RL. Jakmile tyto letky dokončují svůj růst, nastupuje výměna další dvojice. Jako poslední přepeřovala 10. RL a koncová pera křídélka. U autorem kontrolovaných ledňáčků probíhalo úplné přepeření RL nejméně tři měsíce. RL u úplně přepeřeného dospělého jedince měly širší prapory, s širším modrým pruhem na jejich vnější části než u ledňáčka kategorie 1K. LL se vyměňovaly opět ze dvou center a ve dvojicích. První dvojice začala s výměnou, jakmile dorůstala první přepeřující dvojice primárních letek. Výměna rýdovacích per probíhala ve dvojicích ze středu k okraji. Nová rýdovací pera, podobně jako letky, měla v hrot vyběhající zakončení praporu. Zde je nutno připomenout, že pro určení věku pomocí přepeřování letek musíme zaznamenat shodu ve výměně per na obou křídlech. Mýlit nás mohou jednostranně dorůstající pera křídla i ocasu vytrhaná po šarvátkách na hnízdištích nebo po útoku dravce. Přepeřování po těle, včetně letek a rýdovacích per, prožívali i tažní ledňáčci, a to i v době hnízdění koncem srpna. Dalším rozdílným znakem v opeření mezi jedinci 1K a 2K nebo staršími je přítomnost hnízdní nažiny. Na sledovaném území byla hnízdní nažina u hnízdících ptáků poprvé zaznamenána koncem března a zarůstala po ukončení posledního hnízdění. Případné zabarvení některých ledňáčků v jinak

modrých partiích dozelená nesouvisí s rozdílností věku. Je ovlivněno intenzitou osvětlení, úhlem dopadu, lomem a odrazem světla dopadajícího na strukturu pera. Případný rozdíl v intenzitě lesku kontrolovaných ledňáčků může být způsoben individuálním ukládáním barevných pigmentů do vnitřní stavby pera během jeho vývoje. Tyto rozdíly mohou být podmíněny různou výživou, rozdílným látkovým metabolismem, zdravotním stavem, opotřebením opeření klimatickými vlivy, mechanickým poškozením (např. při hrabání nory) a také ektoparazitů.

Nepřesné určení stáří ledňáčka říčního může nastat především v období mezi srpnem a koncem kalendářního roku. Pro co nejpresnější určení věku kontrolovaného jedince si proto musíme všimnout, vedle probarvení zobáku a nohou, stavu opeření (doby nástupu a rozsahu přepeřování, intenzity probarvení, zakončení praporů letek a rýdovacích per, v době páření a kladení vajec pak tvaru a velikosti vyústění kloaky, přítomnosti hnízdní nažiny). Takto můžeme celkem přesně určit věk kontrolovaných jedinců u kategorie 1K a 2K. U dalších věkových kategorií je to velmi obtížné. Ornitologům se specializací na ledňáčka říčního lze doporučit provádět při odchytu každého jedince (a jeho případných následných kontrolách) fotodokumentaci jeho jednotlivých tělesných partií. Podle uložených snímků můžeme pak sledovat tělesný vývoj ledňáčků mezi kontrolami. Zvětšení problémových partií na monitoru počítače nám mnohdy umožní lépe určit věk sledovaného jedince.

V příspěvku byla použita také data získaná díky projektu Kroužkovací stanice NM Praha RAS, který na Podblanicku a jeho okolí autor řešil v letech 2009–2018.

Pavel Čech už bohužel žádného dalšího ledňáčka do své databáze nepřidá. Sepsání tohoto článku, který se stal jeho posledním dílem, ovlivnila vážná nemoc. Dne 16. března zemřel v důsledku komplikací spojených s nákazou COVID-19. Pavel byl příkladem kroužkovatele specialisty, který studovanému druhu propadl a dlouhá léta se mu intenzivně věnoval. Za 45 let strávených s ledňáčky získal celou řadu zajímavých poznatků o jejich hnízdní biologii, čemuž napomohla i cenná zpětná hlášení z lokalit, které systematicky sledoval. Čest jeho památce!

Určování pohlaví konipasa bílého na podzimním tahu

Ondřej Kauzál | o.kauzal@gmail.com

Článek je stručným výtahem z textu, který naleznete na webu kroužkovaniptaku.cz nebo na ondrejkauzal.org/articles/cze_mot_alb.html. Webová verze obsahuje bohatou fotogalerii a detailní informace k určování stárí a pohlaví.

Stáří

Určování stáří konipasa bílého na podzim není složité. Sledujeme hlavně pelichání různých krovek a letek. Většina mladých jedinců má rozhraní v řadě loketních (velkých) krovek (dále LK). Pozor je nutné dát pouze na jedince, kteří rozhraní nemají. Vyložené záludnosti se u konipasa bílého vyskytují vzácně. Až poté, co jsme určili věk můžeme přistoupit k určování pohlaví, což není jednoduché a vyžaduje určitou dávku zkušeností.

Pohlaví

Určování pohlaví konipasů bílých na podzim je výrazně složitější než na jaře, zvláště u 1K jedinců. Přestože literatura u mladých ptáků určení pohlaví nedoporučuje, použitím kombinace následujících znaků je možné určit pohlaví u naprosté většiny jedinců (cca 97 %). Zbývá 3 % představují jedince, které na základě těchto znaků určit spolehlivě nelze.

Velikost těla

Konipas bílý vykazuje poměrně výrazný sexuální dimorfismus ve velikosti těla – samci jsou větší než samice. Rozdíl ve velikosti těla je zvláště výrazný i u dvou snadno měřitelných veličin: délky křídla a hmotnosti (tab. 1). U délky křídla lze použít orientační hranici 90 mm (graf 1), která poměrně spolehlivě odděluje většinu samců (≥ 90 mm) a samic

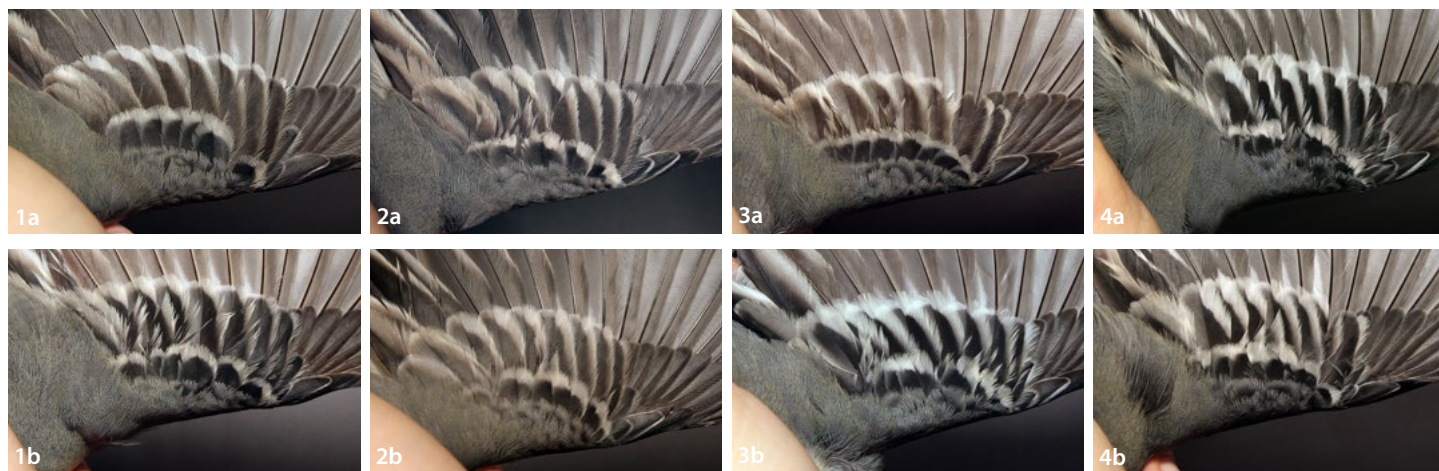
(<90 mm), podobně hranice 22.5 gramů odděluje většinu samců (≥ 22.5 g) a samic (<22.5 g). Přestože se délka křídla jeví jako spolehlivější znak – hmotnost závisí i na množství podkožního tuku nebo času odchytu a podléhá tak větším výkyvům – je spolehlivost obou znaků sama o sobě cca. 82 %. Tyto hodnoty však nebereme jako nepřekročitelnou hranici, ale spíše jako pomůcku při použití dalších znaků. Při určování máme také na paměti, že mladí samci mají křídlo v průměru až o 2 mm kratší než dospělí. U samic rozdíl v délce křídla mezi mladými a starými ptáky není.

Zbarvení hlavy a hrudi

Zbarvení hlavy (tváří, čela a temene) a hrudi je obvykle doporučováno jako znak vhodný k určování pohlaví (alespoň adultních) konipasů. Variabilita v kresbě je však velmi velká a určovat lze takto jen vyložené extrémy.

Krovky

Nejlépším kritériem se mi ukazují (přepelichané) LK, které spolehlivě odlišují samce i samice u obou věkových kategorií. I u tohoto znaku ovšem nalezneme vzácně přechodné typy, u kterých je určení pohlaví téměř

Obr. 1: Krovky 1K samic.

a) Všechny velké krovky juvenilní, střední a malé krovky postjuvenilní, je lépe takové jedince pouze na základě krovek neurčovat (srovnej s obr. 3). b) Všechny krovky postjuvenilní.

Obr. 2: Krovky +1K samic. Typické zbarvení a ukázka variability.

Obr. 3: Krovky 1K samců.

a) Všechny loketní krovky juvenilní, střední a malé krovky postjuvenilní, ale ne příliš dobře vybarvené – takové jedince raději neurčujeme (srovnej s obr. 1). b) Všechny krovky postjuvenilní.

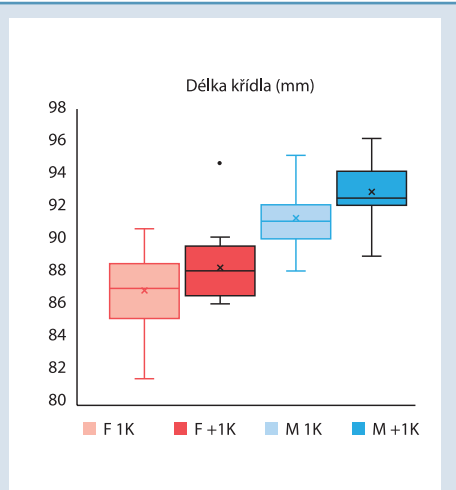
Obr. 4: Krovky +1K samců. Typické zbarvení a ukázka variability.

Tab. 1: Rozložení délky křídla a hmotnosti u konipasa bílého.

délka křídla [mm]						hmotnost [g]					
	min	průměr	med	max	n		min	průměr	med	max	n
m	88.0	92.0	92.0	96.0	50	m	20.7	23.6	23.2	29.6	50
f	81.5	87.2	87.0	90.5	42	f	18.7	21.5	21.4	25.6	42

Pojďte s námi chytat konipasy bílé

Ondřej Kauzál | o.kauzal@gmail.com

Graf 1: Rozdíly v délce křídla mezi samci a samicemi u obou věkových skupin konipasů bílých. Barevný obdélník označuje 50 % všech pozorování (úsečka, kterou je obdélník přepůlen, ukazuje polohu mediánu, křížek průměru), vousy znázorňují rozsah maximálních a minimálních hodnot a jednotlivé body pak odlehlá pozorování (n F1K = 28, F+1K = 16, M1K = 23, M+1K = 26).

nemožné a pokud nám ostatní znaky nepomohou, pohlaví jedince necháme neurčené. Rovněž určování pohlaví u jedinců, kteří nepřepelichali ani jednu LK, není pomocí tohoto znaku zcela spolehlivé.

Krovky samic

Adultní a postjuvenilní LK samic mají světlý okraj úzký, spíše šedý nebo špinavě šedobílý, který na vnitřních krovkách nevytváří vysoký schod jako u samců. Středy LK bývají spíše světlejší (hnědočerné nebo černošedé) než černé krovky samců. Podobné rozdíly najdeme i na středních krovkách (dále SK). Jedince, kteří nepřepelichali žádnou LK je lepší podle krovek neurčovat, může se jednat v některých případech i o samce.

V ojedinělých případech mohou některé adultní samice vzhledem krovek připomínat samce, i když krovky nikdy nevypadají úplně přesně jako samčí (špinavější okraj, popř. světlý střed), proto porovnáváme i další znaky.

Krovky samců

Adultní a postjuvenilní LK samců konipasa bílého mají široký a čistě bílý okraj, a zvláště na vnitřních krovkách vytváří asymetrii zbarvení na obou stranách praporů vysoký schod. Středy těchto krovek jsou velmi tmavé (černé). Stejně zbarvené bývají i postjuvenilní adultní SK. Zvláště u jedinců, kteří nepřepelichali žádnou LK, mohou SK vypadat jako u samic (obr. 3). Obecně ptáky, kteří mají všechny LK juvenilní, podle tohoto znaku neurčujeme.

Za posledních 12 let činil roční průměr okroužkovaných vzletných konipasů 445 jedinců a počet zpětných odchytů jen výjimečně překročil hranici deseti hlášení za rok. Tato čísla ukazují, že konipas bílý je druhem náhodných odchytů a systematické úsilí je u něj spíše vzácností. Odchyty vzletných jedinců jsou v hnízdním období poměrně obtížné, ale to neplatí pro období tahu, kdy může být odchyt konipasů naopak velmi snadný a efektivní.

V následujícím článku bych rád představil jednoduchou, ale velmi účinnou metodu, pomocí které můžeme získat data o načasování odletu naší populace, o dynamice průtahu konipasů přes naše území i o jejich původu. To jsou data, která nám dnes stále chybí, nicméně jejich získání předpokládá systematické sledování vhodných lokalit. Věřím, že článek ukáže, že to není věc nemožná, ani časově náročná.

Metodika

Konipas bílý táhne ve dne a v noci se sdružuje na nocovištích, což jsou často rákosiny. Strategie nocoviště je stejná jako u vlaštovky a pokud na nějakém rybníce nocující vlaštovky chytáte, můžete zkusit štěstí i s konipasem. Metodiku lze využít během jarního i podzimního tahu, nicméně s podzimním tahem mám větší zkušenost, tak se zaměřím hlavně na něj.

Místo

Ideální jsou rákosiny rybníků, do nichž umísťujeme síť nejlépe kolmo na rákosinu (pokud se jedná o relativně úzkou liniovou rákosinu), ne nutně na domnělý směr tahu. Síť nemusí být nad vodou. Preferujeme rákosiny spuštěných rybníků, kde konipasi sbírají potravu kolem vody. Nicméně ani spuštěný rybník není nezbytnou podmínkou. Pouze u velmi velkých rybníků s rozlehlými rákosinami je vhodné vyzorovat, do které části rákosiny konipasi zaletují a pozornost zaměřit tam.

Síť a hlasová provokace

Pro odchyt konipasů je naprosto klíčová správně zvolená síť, která by měla mít hlubší kapsy a 19 nebo 20 mm oka. Síť by měla ideálně přepažit celou liniovou rákosinu (samozřejmě podle našich možností). Síť necháme z obou stran „vykukovat“. Pokud je rákosina rozsáhlá, postavíme síť spíše k okraji na břehu – konipasi reagují na nahrávku velmi dobře a ochotně k síti doletí.

Použití nahrávky hlasu výrazně zvyšuje úspěch odchytu. Dobrá a rozumně hlasitá nahrávka stáhne konipasy jak ze širokého

okolí, tak i z nebe při večerním přeletu. Osvědčila se mi kombinace teritoriálního zpěvu¹ a volání v letu², která přivábí samce i samice, mladé i staré ptáky. Vzhledem k charakteru zpěvu a volání konipasů volíme přehrávač, který přehrává hlasitě a nezkráceně poměrně vysoké frekvence. Do

Obr. 1: Linie dvou sítí o délce 24 m v úzké linii rákosí – pohled ze dna spuštěného rybníka, po napuštění jsem linii zkrátil na 18 m. Zde jsem nachytal většinu konipasů. Foto: Ondřej Kauzál

nahrávky je možné přimíchat i některé další druhy ptáků, např. strnady rákosní.

Roční doba a čas

Podzimní tah začíná poslední týden v září s vrcholem v první polovině října a doznívá v polovině druhé. Ke konci října už se odchytávají pouze jednotliví ptáci. Samotný odchyt je krátký, pro úspěch stačí přibližně 45 minut. Načasování je ale zcela klíčové – odchyt zahájíme asi 15 minut před západem slunce a ukončíme s občanským soumrakem. Konipasi chodí spát do rákosí právě se západem slunce a během krátké chvíle všichni usedají do rákosí, za tmy se již nechytají. Pokud je zataženo, probíhá slet na nocoviště dříve než za jasného počasí, a musíme na to při odchtech myslet. Během 16 takových krátkých večerů se mi v uplynulých dvou letech podařilo odchytit celkem 219 konipasů, používal jsme buď jednu síť o délce 18 metrů, nebo dvě 12 metrové. V rozsáhlejších rákosinách bude toto číslo jistě ještě vyšší.

Okroužkování konipasů nelze stihnout před setměním. Konipasy kroužkujeme ideálně večer a necháváme nocovat v pytlících ve tmě na klidném místě. Vhodné jsou prodyšné pytlíky s pevným dnem (tzv. „stany“), kde je možné nechat nocovat více jedinců. Do stanu o rozměrech podlahy 20×30 cm umísťujeme maximálně 6–7 jedinců, jinak by se ptáci mohli ušlapat nebo vzájemně přehrávat. Jedince vypouštíme při rozednění.

1 např.: <https://www.xeno-canto.org/281367>

2 např.: <https://www.xeno-canto.org/330158>

Dvě poznámky k bezpečnému odchytu lelků lesních

Ondřej Kauzál | o.kauzal@gmail.com
Radek K. Lučan | rlucan@centrum.cz

Vzhledem k zavedení nedávno publikované metodiky odchytu migrujících lelků lesních do praxe (viz *Kroužkovatel* 25) podstatně narostl počet kroužkovaných jedinců tohoto druhu. Následně se, zejména na sociálních sítích, začaly objevovat obrázky lelků od šťastných kroužkovatelů. Fotografie mají ovšem nepříjemně často jednu společnou věc – nesprávné držení lelka pouze za nohy. Zatímco běžné držení lelka při manipulaci a kroužkování mu

nemůže způsobit zranění, držení za nohy pro účely fotografie je pro něj velmi nebezpečné a nezdědka končí jeho zraněním. Důvodem jistě není lelkovu ublížit, ale prostá nevědomost, resp. nedostatek zkušeností. To bychom rádi tímto článkem napravili.

Nohy lelka lesního jsou velmi slabé, lelek je používá v podstatě jen pro sezení na větvi či zemi při denním odpočinku, případně při péči o opeření. Při držení pouze za nohy se může stát, že si lelek při pokusu ulétnout snadno nohy vykloubí nebo zlomí. Řešením je držet lelka podobným způsobem jako při

kroužkování. V ideálním případě držíme lelka v dlani, nohy máme vsunuté mezi prsty, kterými obepínáme celé lelkově tělo a zároveň dlaní a palcem fixujeme křídla (obr. 1a). V této poloze je možné udělat fotografii, na níž je zvíře dobře vidět, a přitom mu nehrozí zranění. Pokud lelka držíme hlavou k sobě, můžeme vyfotografovat i oba důležité determinální znaky pro určení pohlaví – skvrny v křídle a v ocase (obr. 1b). Mezi druhy, u kterých je bezpečnější použít pro fotografování toto držení, patří např. i kukačka obecná, rorýs obecný, vlaštovkovití, ledňáček tedy

Obr. 1: Možné způsoby držení lelka při fotografování. V obou případech je lelek fixován jednou rukou a druhou máme volnou pro focení.

Foto vlevo Ondřej Kauzál vpravo Radek K. Lučan.

druhy, které mají v poměru k tělu disproporčně slabé nohy.

Dalším úskalím odchytu lelků je použití nevhodného typu sítě. U sítě s většími oky může lelek při nárazu prostrčit hlavu skrz oko nad kapsou. Vzhledem k tomu, že se lelek síťoviny slabýma nohama prakticky nepřidrží, může se při snaze o osvobození oběsit. K minimalizaci tohoto rizika doporučujeme používat síť s oky 20–30 mm a síť s oky 45 mm používat pouze, pokud máme síť po celou dobu pod kontrolou. 🐦

Genetické analýzy na ÚBO AV ČR

Ondřej Kauzál, Tereza Kauzállová

Od letošního roku nabízíme nově na Ústavu biologie obratlovců AV ČR genetické služby i širší ornitologické veřejnosti. Mezi tyto služby patří např. molekulární určování pohlaví, určování

druhů a poddruhů včetně složitějších projektů. Nabízíme individuální přístup ke každému problému.

Více informací naleznete na stránkách: <http://ondrejkauzal.org/genetika>.

